

Badiiy tarjimaga o‘rgatish jarayonida chuqur metodik yondashuv, til va madaniyat kompetensiyalari uyg‘unlashuvi

Sultanova Saida Nuriddinovna

Alfraganus universiteti

Filologiya fakulteti, Tillarni o‘qitish markazi

saidasultanova2314@gmail.com

Key words: language competence, cultural competence, integration, literary translation, methodological approach, communication, aesthetics, meaning and context, creative thinking

Ключевые слова: языковая компетенция, культурная компетенция, интегратсия, художественный перевод, методический подход, коммуникация, эстетика, смысл и контекст, творческое мышление

Annotatsiya: Integratsiya uazykovoy i kulturnoy kompetensiy predstavlyaet soboy sochetanie uazykovykh znaniy (grammatika, leksika, sintaksis, stilistika) i kulturnykh znaniy (obyuchai, traditsii, sennosti, mentalitet), chto obespechivaet effektivnoe oviщенie i glubokoe ponimanie ili perevod xudojestvennykh tekstov. V protsesse kommunikatsii i perevoda uazyk i kultura sovmestno sposobstvuyut soxraneniyu smysla, konteksta i estetiki. Eto, v svoyu ochered, trebuet gluboko produmannogo metodicheskogo podxoda. Pri obuchenii xudojestvennomu perevodu prepodavatel i studenty doljny sistemo osvaivat neskolko etapov: analiz soderjaniya i stilya teksta, tochnyyu i emotsionalnyyu peredachu smysla, a takje uchet esteticheskix i stilisticheskix osobennostey. Takoy metodicheskiy podxod perevodiit studentov ot mehanicheskogo vyipolneniya perevoda k analiticheskому myshleniyu i tvorcheskomu poisku resheniy.

Annotation: The integration of language and cultural competencies refers to the combination of linguistic knowledge (grammar, vocabulary, syntax, and stylistics) and cultural understanding (customs, traditions, values, and mentality) that enables effective communication and a comprehensive comprehension or translation of literary texts. In this process, language and culture jointly ensure the preservation of

meaning, context, and aesthetics during communication or translation. This, in turn, requires a profound methodological approach. In teaching literary translation, both instructors and students should systematically master several stages, including textual and stylistic analysis, accurate and emotional meaning transfer, and consideration of aesthetic and stylistic aspects. Such a deep methodological approach shifts students from mechanical translation practices toward analytical thinking and creative problem-solving.

Til va madaniyat kompetensiyalari uyg‘unlashuvi – bu til bilimlari (grammatika, leksika, sintaksis, stilistika) va madaniy bilimlar (urflar, an’analar, qadriyatlar, mentalitet) bir-biri bilan integratsiyalashib, insonning til orqali samarali muloqot qilishi yoki badiiy matnlarni to‘liq tushunishi va tarjima qilishi holati bo‘lib til va madaniyat birgalikda muloqot yoki tarjima jarayonida mazmun, kontekst va estetika to‘liq saqlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Bu esa o‘z navbatida chuqur metodik yondashuv talab etadi. Badiiy matnni tarjima qilish jarayonida muallim va talabalar bir necha bosqichlarni chuqur va tizimli tarzda o‘zlashtirishlari kerak. Bu yondashuv matnning mazmuni va uslubini tahlil qilishni, ma’nolarning aniq va emotsiyal ko‘chirishini va tarjimaning estetik va stilistik jihatlarini inobatga olishni o‘z ichiga oladi. Chuqur metodik yondashuv talabalarni avtomatik tarjima amallaridan olgan tarzda, fikrlash va ijodiy yechimlarni qo‘llashga o‘tkazadi.

Til kompetensiyalari xususida to‘htalsak til kompetensiyasi badiiy tarjimada asosiy rol o‘ynaydi, chunki so‘z boyligi va idiomatik ifoda shakllari tarjimaning tabiatiga katta ta’sir qiladi, sintaksis va morfologiyani to‘g‘ri qo‘llash tarjima so‘zlar va jumlalar oqimini saqlashga xizmat qiladi. Tildagi uslubiy va semantik nyuanslar tarjima sifatida aks etishi kerak.

Madaniyat kompetensiyalar ham yetakchi va dolzarb vazifalarni bajaradi. Badiiy matn ko‘pincha bir mamlakat yoki xalq madaniyatiga xos reallik va ramzlarni o‘z ichiga oladi. Tarjima jarayonida madaniyat kompetensiyalari talabalarga: milliy urf-odatlar, an’analar va tarixi kontekstni tushunish, tarjimada madaniy moslashuv

(cultural adaptation) amalga oshirish, o‘quvchi uchun tushunarli va yaqin ta’limiy messaj yaratish imkonini beradi. [6]

Chuqr metodik yondashuv til va madaniyat kompetensiyalari bilan uyg‘unlashganda badiiy tarjima faqat ma’nolarni qo‘llash emas, balki: matnning estetikasi va emotsiyal ta’sirini saqlaydi, tarjimonning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, o‘quvchilarda tarjima jarayonining kompleks tushunishini ta’minlaydi. Tarjima (jumladan badiiy tarjima) o‘qitishda til va madaniyat kompetensiyalari alohida emas, balki bir-biri bilan bog‘liq, o‘zaro to‘ldiruvchi tarzda rivojlanishi kerak. Masalan, tildagi idiomatik ifodalar madaniyatga tegishli konnotatsiyalarga ega — tarjimada ularni to‘g‘ri ko‘chirish uchun madaniyat kompetensiyasi zarur.

Uyg‘unlashuvni ta’minalashda quyidagi tavsiyalarni bergan bo‘lardik.

1. O‘qitish jarayonida til mashqlari bilan birga madaniy mashqlar (masalan, manba madaniyati va maqsad madaniyatidagi farqlar, idiomalar, urf-odatlar) kiritish.

O‘qitish jarayonida til mashqlari bilan birga madaniy mashqlarni o‘tkazish – bu til va madaniyat kompetensiyalari uyg‘unlashuvini ta’minalashning samarali usuli. Til mashqlari: grammatik qoidalar, so‘z boyligi, jumla tuzish, lug‘at ishlatish. Madaniy mashqlar: urf-odatlar, tarixiy kontekst, madaniy tafovutlarni o‘rganish, idiomalar va metaforalarni tushunish. Ularning integratsiyasi tilni faqat texnik jihatdan o‘rganishni emas, balki ma’no va konteksti ham to‘liq qamrab olishni ta’minlaydi.[1]

Bu borada badiiy tarjimaga o‘rgatayotgan pedagoglar har bir til mashqini madaniy kontekst bilan bog‘lash: so‘zlar va iboralar qaerda, qachon ishlatilishini tushuntirishga, badiiy matnlarni tanlashda madaniyat elementlari boy bo‘lgan matnlarni tanlashga, talabalar bilan muammo-mashqlar tashkil qilish: matnda nimani tarjima qilish qiyin va nima madaniy moslashuv talab qilishga va refleksiya va muhokama: mashqdan so‘ng madaniy tafovutlar va til tanlovlarni muhokama qilishga katta e’tibor qaratishlari ayni muddaodir.[2]

Mashq turi	Maqsad	Misol

Madaniyat konteksti tahlili	Matndagi urf-odatlar, tarixiy yoki ijtimoiy voqealarni tushunish	Badiiy matnda bayram, an'anaviy taom yoki ramzlar haqida izoh berish
Idiomalarni tarjima qilish	Til va madaniyatni birgalikda tushunish	Inglizcha “spill the beans” → “sirni oshkor qilmoq”
Madaniyat rolli o'yinlar	Interfktiv ravishda madaniyatni o'rganish	Talabalar “mehmon keladi” ssenarisida madaniy odob-axloqni qo'llash
Madaniyat + til integratsiyalashgan testlar	Til bilimini madaniy kontekst bilan birlashtirish	Matndan kontekstni tushunish va mos tarjimani topish
Taqqoslash mashqlari	Manba va maqsad madaniyati farqlarini ko'rsatish	“Thanksgiving” bayramini boshqa mamlakat bayramlari bilan solishtirish

2. Badiiy tarjimada til va madaniyat kompetensiyalari alohida o'rganilmasdan, balki tarjima maqsadi va kontekstiga qarab uyg'unlashishi zarur. Bu uyg'unlashuv talabaning yoki tarjimonning til bilimlari (grammatika, leksika, sintaksis) madaniyat bilimlari (urflar, qadriyatlar, kontekst, idiomalar) birgalidagi qo'llanishini ta'minlaydi.

Tarjima kompetensiyasiga oid bir necha tavsiyalar taklif qilingan, bu tavsiyalar tarjima uchun “ikki til kompetensiyasi + madaniy/ekstra-lingvistik bilimlar + strategik, instrumental kompetensiyalar” kabi komponentlardan iborat. [5],[3]

Tavsiya	Tavsif	Tarjima maqsadiga moslashuvi
Liney	Til va madaniyat bilimlari ketma-ket o'rgatiladi	Avval til bilimlari, keyin madaniyat bilimlari, so'ng matn tarjimasi
Parallel	Til va madaniyat bilimlari bir vaqtda o'rgatiladi	Har bir so'z, ibora yoki jumlan o'rgatishda madaniy kontekstni ham ko'rsatish

Integrativ	Til va madaniyat bilimlari bir-birini to‘ldiradi, mashqlar orqali uyg‘unlashadi	Matnlarni tarjima qilayotganda, har bir element uchun til va madaniyat jihatlarini birgalikda tahlil qilish
Maqsadga yo‘naltirilgan	Tarjima turi (badiiy, ilmiy, texnik) va auditoriyaga qarab integrasiya darajasi o‘zgaradi	Masalan, badiiy tarjimada madaniy elementlarga ko‘proq e’tibor; ilmiy tarjimada terminologiya va aniqlik ustuvor

Badiiy tarjimaga o‘rgatish jarayonida chuqur metodik yondashuv va til hamda madaniyat kompetensiyalarining uyg‘unlashuvi bir-birini to‘ldiruvchi va ajralmas elementlardir. Badiiy tarjima o‘qitishda chuqur metodik yondashuv va til-madaniyat kompetensiyalarini uyg‘unlashuvi talabaning nafaqat til bilimlarini, balki badiiy va madaniy tafakkurini ham rivojlantiradi, shuningdek tarjima sifatini sezilarli darajada oshiradi. Til va madaniyat kompetensiyalarining uyg‘unlashuvi tarjima sifatini faqat texnik jihatdan emas, balki kommunikativ, madaniy va stilistik jihatdan sezilarli darajada oshiradi.

Belgiyalik olim Teo Xermans tarjima va madaniyat munosabatini tadqiq qilgam holda tarjimada tilning faqat lingvistik jihat emas, balki madaniy kontekst va normalar ham muhim ekanligini ta’kidlaydi. Olim fikriga ko‘ra tarjima jarayoni faqat til bilimlariga (grammatika, leksika, sintaksis) asoslanmasligi kerak. Madaniy kontekst va ijtimoiy normalar tarjimada katta ahamiyatga ega. Masalan, matnda ishlatilgan urf-odatlar, tarixiy voqealar, madaniy ramzlar va odatlar tarjimaga mos tarzda ko‘chirilishi lozim. Xermans fikricha, tarjima madaniy vosita bo‘lib, u til va madaniyat o‘rtasidagi aloqani ko‘rsatadi. Shu sababli tarjima o‘qitishda ham talabalarga lingvistik va madaniy jihatlarni birgalikda tahlil qilish o‘rgatilishi muhim.[4]

Darhaqiqat biz olimning fikriga qo‘shilgan holda shuni ta’kidlaymizki tarjimada til va madaniyat uzviy bog‘liq. Badiiy tarjimada so‘zma-so‘z ko‘chirish o‘rniga, matnning lingvistik jihatlari bilan birga madaniy kontekst, ijtimoiy normalar va

urf-odatlarni hisobga olish muhim. Bunday yondashuv talabalarga matnni to‘liq, tabiiy va talaba uchun tushunarli shaklda tarjima qilishga yordam beradi.

Kontekstga yo‘naltirilgan tarzda badiiy tarjimani o‘rgatish ya’ni maqsadga yo‘naltirilgan tarzda badiiy tarjimani o‘rgatish bu tarjima ta’limida zamonaviy, metodik va amaliy yondashuvdir. Bu yondashuvda tarjima jarayoni aniq maqsad va kommunikativ vazifa asosida amalga oshiriladi. Tarjima shunchaki so‘zma-so‘z ko‘chirish emas, balki maqsadli auditoriya va tarjima maqsadiga mos matn yaratishdir. Masalan: agar badiiy asarni o‘quvchilar uchun tarjima qilinsa — til oson, obrazlar jonli bo‘lishi kerak; agar ilmiy izohli nashr uchun bo‘lsa — aniqlik, to‘g‘rilik, tarixiy kontekst muhim bo‘ladi.

Badiiy tarjimani maqsadga yo‘naltirilgan tarzda o‘rgatish talabalarni ijodiy fikrlashga o‘rgatadi, tarjimani kommunikativ jarayon sifatida ko‘rsatadi, madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantiradi, har xil maqsadlar uchun mos strategiyalarini tanlashni o‘rgatadi. Badiiy tarjimada maqsad quyidagicha bo‘lishi mumkin:

Maqsad turi	Tarjima yo‘nalishi
Estetik ta’sirni saqlash	Obraz, metafora, ritm va ohangni moslashtirish
Milliy koloritni etkazish	Madaniy ekvivalentlar topish
O‘quvchini qiziqtirish	Tabiiy va ravon tilda qayta ifodalash
Asarning g‘oyasini etkazish	Muallif uslubiga yaqinlikni saqlash

Xulosa qilsak badiiy tarjimani maqsadga yo‘naltirilgan tarzda o‘qitish — bu tarjimon shaxsini faqat til bilish kompetensiyasi doirasida emas, balki tarjimaning ijodiy, madaniy va kommunikativ mohiyatini anglashga yo‘naltirilgan kompleks ta’lim jarayoni sifatida qarashni talab etadi. Bu yondashuv tarjimani faqat lingvistik qayta ifoda sifatida emas, balki ikki madaniyat o‘rtasidagi ma’no va badiiy ta’sirni saqlab qolishga qaratilgan ijodiy faoliyat sifatida o‘rganishni nazarda tutadi.

Maqsadga yo‘naltirilgan badiiy tarjima ta’limi natijasida tarjimon asarning badiiy mohiyatini chuqur anglay oladi, madaniy moslashtirish va interpretasiya usullarini amalda qo‘llaydi, tarjima strategiyalarini kommunikativ va estetik maqsadlarga mos

ravishda tanlaydi. Shu bilan birga, unda ijodiy yondoshuv, estetik did va kasbiy mas’uliyat kabi muhim shaxsiy-kasbiy sifatlar rivojlanadi.

Badiiy tarjimani maqsadga yo‘naltirilgan tarzda o‘rgatish — bu tarjimonni nafaqat til va leksik-stilistik ko‘nikmalar bilan ta’minlash, balki uning fikrlash doirasini kengaytirish, intermadaniy muloqotda badiiy obraz va ma’noni qayta yarata olish salohiyatini shakllantirishga qaratilgan tizimli ta’lim jarayonidir.

Bunday yondashuvda tarjimon asarning janriy-uslubiy xususiyatlarini tahlil qilish, obrazlar tizimini madaniy kontekstda talqin etish va estetik ta’sirni saqlab qolish kabi ko‘p qirrali vazifalarni bajarishga o‘rgatiladi. Shu orqali u nafaqat matn ichidagi ma’noni, balki asar orqali etkazilayotgan milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglaydi hamda ularni boshqa til muhitida mos ravishda qayta ifoda etadi. Maqsadga yo‘naltirilgan o‘qitish usuli natijasida tarjimon shaxsida filologik bilish, madaniy kompetensiya va ijodiy tafakkur integrasiyasi ta’milanadi. Bu esa uning kasbiy etukligi, mustaqil tahlil qilish qobiliyati va estetik sezgirligini kuchaytiradi.

Shuningdek, bunday ta’lim modeli zamonaviy tarjima nazariyasidagi funksional va kommunikativ yondashuvlarga tayanadi hamda badiiy tarjimani faqat natija emas, balki ijodiy jarayon sifatida o‘rganishni nazarda tutadi. Natijada tarjimon nafaqat original asarni qayta yaratadi, balki yangi madaniy makonga moslashtirilgan, lekin ruhan va usluban sodiq badiiy mahsulotni yarata oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Munday, J. (2016). Introducing Translation Studies: Theories and Applications. Routledge.253p
2. Koller, W. (1995). Introducing Translation Studies: Theories and Applications. St. Jerome Publishing.384p
3. Omar Ali Fraihat. Towards an inclusive mould of translation and interpretation requisite competence. Universiti Sains Malaysia (USM), Penang, Malaysia
4. Theo Hermans. (1985). The Manipulation of literature studies in literary translation. Published by Croom Helm.249p
5. Z. Yang (B)Soochow University, Suzhou, D. Li University of Macau, Macau SAR, China Translation Competence Revisited: Toward a Pedagogical Model

of Translation Competence. Advances in Cognitive Translation Studies (pp.109-138)

6. Journal on English Language Teaching and Learning, Linguistics and Literature Vol. 6 No. 2 (2018): IDEAS: Djamereng & Rusni, UIN Alauddin Makassar, Indonesia/ Translation study: How crucial is cultural knowledge for students as the translators?